

Pranešimas: „Vaikai išmoksta nežaisti su ugnimi, bet neišmoksta elgtis su pinigais“

Silpnus socialinius įgūdžius turintis, pinigų stokojantis ir greituosius kreditus vieną po kito imantis žmogus. Argi ne toks būtų stereotipinis įsivaizdavimas, kas dažniausiai tampa skolininkais, o kartu – ir antstolių klientais?

Apie tai, kad išsiskolinimo ir bandymo nusišalinti skolas problema atsiranda jau tarp vaikų, garsiai nekalbama. Mano pranešimo tikslas yra ne tik atskleisti esamą situaciją, bet ir jums, mokytojams, pateikti tam tikras gaires, savotišką atmintinę, padėsiančią su vaikais kalbėtis apie išsiskolinimo problemą ir tokiu būdu, galbūt, padėti jos išvengti.

Kaip sako pranešimo pavadinimas, vaikai išmoksta nežaisti su ugnimi, bet neišmoksta elgtis su pinigais. Panašu, kad vaikams dar sunkiau suprasti skolos atsiradimo ir jos augimo procesą bei savo atsakomybę, kurį būtina situacijai suvaldyti, kol skola netapo tikrai didele problema.

Nepilnamečiams asmenims greitieji kreditai neišduodami, o ir net sukakus pilnametystei privaloma tvarka vertinamos pajamos, mokumas, rizika bei kiti veiksniai. Mūsų šalyje vaikai skolininkų kelią dažniausiai pradeda, kai už įvairius nusižengimus jiems paskiriamos administracinės baudos. O tada tiesiog baisu apie tai pasisakyti suaugusiems...

Nepilnamečių išsiskolinimai: realus problemos mastas

Įsivaizduokite vieną didelę mokyklą. Ne vieną klasę, ne vieną abiturientų laidą, bet visą mokyklą. **Maždaug 1000 vaikų.** Apytiksliai tokio skaičiaus nepilnamečių „uždirbtas“ skolas Lietuvoje tenka išieškoti antstoliams. Sutikite, tai pakankamai didelis skaičius. Ypač turint galvoje, kad baudos, apie kurias kalbame, **dažniausiai siekia nuo 8 iki 30 eurų**, o vaikų „uždirbtos“ **skolos sudaro 0,06 proc. visų antstolių per metus išieškomų skolų.** Taigi šiuo atveju ne finansinė baudų išraiška, o būtent skaičius nusižengusių vaikų, kuriems skirtos baudos laiku nesumokamos, yra tas nerimą keliantis rodiklis.

Visi buvome vaikai, ir žinome, kaip paprasta užmiršti pasiimti ar pasižymėti transporto bilietą, pernelyg garsiai klausytis muzikos ir tuo suezinti pailsėti negalinčius kaimynus. Užtenka susitikimo su būtent tą autobusą ar troleibusą nusprendusia patikrinti kontrolierių komanda, arba kaimynų skambučio policijai, ir jau turime konkrečią finansinę išraišką įgavusią baudą.

Ką daryti taip nutikus? Kuo greičiau pasinaudoti iš tikrųjų lanksčia administracinių nuobaudų sistema, kuri leidžia sumokėti baudą palankiausiu būdu ir nepatirti didesnių neigiamų pasekmių. O kaip tokios istorijos tarp nepilnamečių klostosi dažniausiai? Baimė, naivumas ar nežinojimas įsuka pradelstų išsiskolinimų karuselę.

„Užmerktų akių“ fenomenas arba „Kas lemia tokius skaičius?“

Asmeniniai finansai yra jautri tema, tačiau baudos ir skolos – dar jautresnė. Be to, gajus ir „užmerktų akių“ fenomenas: dalis žmonių net nežino, kad yra išsiskolinę. Tokią situaciją patvirtina ir Antstolių rūmų užsakymu atlikta apklausa.

Birželio mėnesį bendrovės „Spinter tyrimai“ atliktos apklausos duomenimis, 7 proc. gyventojų yra skolingi ir apie tai žino, o 15 proc. šalies gyventojų proc. visiškai nežino arba tiksliai nežino, ar jie

kam nors skolingi. Būtent pastarasis skaičius (15 proc.) patvirtina esant minėtą „užmerktų akių“ fenomeną: akivaizdu, kad tie, kurie apie skolas nežino, negali jų ir sumokėti.

Nuslopinkite instinktą bėgti ir slėptis. Kreipkitės į antstolius, klauskite, mes pateiksime informaciją, ar turite įsiskolinimų bei kam jie, kartu patarsime, kaip situaciją išspręsti kuo palankiau ir greičiau. Mes siekiame tapti savotiškais mediatoriais tarp skolininko ir skolos gavėjo, kol santykiai tarp jų neįkaino iki raudonumo.

Dalies suaugusių asmenų atsainus požiūris į savo prievolių vykdymą neleidžia stebėtis nepilnamečių reakcija, kai jie net neprasitaria tėvams ar globėjams apie pareigūnų paskirtas baudas, tiesiog „užsimerkia“. Reikia įvertinti ir tai, kad moksleiviai ne visada žino, už ką gali gauti baudas, kartais būna naiviai įsitikinę, kad būtent dėl to, jog yra nepilnamečiai, jie nebus baudžiami. Kita dalis nusižengimų padaroma „maištaujant“ ir žinant, kad už juos gresia baudos, kurios vėliau ignoruojamos. Svarbu pastebėti, kad, apklausos duomenimis ir tarp suaugusiųjų 0,4 proc. žmonių žino, kad yra skolingi, tačiau skolos gražinti neketina. Vadinasi, vaikų elgesys didele dalimi yra suaugusiųjų elgesio kopijavimas ir atkartojimas.

3 skaidrė: 2 pagrindinės nepilnamečių „uždirbamų“ skolų priežastys

Iš esmės yra dvi pagrindinės priežastys, kodėl nepilnamečiai „uždirba“ skolas:

1 priežastis – nepamatuota drąsa. Tai lemia noras maištauti, varžytis su bendraamžiais, taip pat nerūpestingumas, noras kuo anksčiau pradėti gyventi suaugusiųjų gyvenimą.

Pavyzdžiui, kasmet nubaudžiami bent keli jaunuoliai, pričiupti vairuojantys neturėdami tam teisės – kai kurie ir ne pirmą kartą, pasišalinantys iš įvykio vietos. Tarkime, 2017 m. per nepilnus šešis mėnesius Vilniaus miesto apylinkės teismas išnagrino 34 nepilnamečių administracinių nusižengimų bylas dėl transporto priemonių vairavimo pažeidimų. Didžiausios iš skirtų baudų - už vairavimą esant neblaiviam ir pasišalinimą iš įvykio vietos.

Tai plati ir kompleksinė socialinė bei psichologinė problema, visų pirma atskleidžianti tėvų bei artimųjų dėmesio stoką. Taigi antstoliai susiduria jau su šios problemos pasekmėmis – nutylėtomis baudomis, kurios virsta skolomis.

2 priežastis – finansinio raštingumo stoka: savo pajamų/išlaidų, galiausiai – augančių delspinigių neįvertinimas. Šiuo atveju mokykla, antstoliai ir kitos institucijos gali padėti ugdyti finansinį raštingumą. Vaikams itin svarbu žinoti, kad dėl baudų ar skolų jų tėvai ir net jie patys visada gali ir tikrai turi su kuo pasitarti, kaip spręsti susiklosčiusią nemalonią situaciją ir jos dar labiau nepabloginti.

Baudos: kokios ir už ką?

Antstolių praktika patvirtina, kad dažniausiai išieškamos tokios 16-18 metų asmenims skirtos baudos:

- už šiukšlinimą laiptinėje;
- už garsiai klausomą muziką ar triukšmą bute;
- už gatvės perėjimą ne tam skirtoje vietoje;
- už alkoholio ir psichotropinių medžiagų vartojimą ir platinimą;
- už važiavimą viešuoju transportu be bilieto;
- už transporto priemonės vairavimą neturint teisių;
- už vairavimą esant neblaiviam;
- už pasišalinimą iš eismo įvykio vietos;
- už smulkias vagystes iš parduotuvių.

Dažniausiai pasitaikančios išieškomos nepilnamečiams skirtų administracinių baudų sumos - **nuo 8 iki 30 eurų**. Kelis šimtus eurų siekiančių baudų atvejai yra reti.

Jei apie pagrindinius nusižengimus, už kuriuos gali būti skiriamos baudos (negalima nesusimokėti už paslaugą ar prekę, nesilaikyti eismo taisyklių, gadinti kitų turtą bei trukdyti poilsi), žinome gana gerai, tai kita dalis baudų daugeliui būna staigmena.

Pavyzdžiui, Lietuvoje saugomos vandens lelijos nuskynimas, atsižvelgiantį jos rūšį, gali užtraukti baudą nuo 10 iki 580 eurų. Tuo tarpu pajūryje augančių muilinių gubojų ar lubinų kaip tik nereikia saugoti, nes jie priskiriami invazinėms rūšims.

Svarbu pabrėžti, kad vaikų gąsdinimas antstoliais, kaip ir policija, tikrai nėra geriausia strategija. Juk kelias iki priverstinio baudos išieškojimo tikrai ilgas, ir bet kuriuo momentu galima rasti išeitį iš situacijos. Ir orientuotis reiktų būtent į tai.

TOP 3 didžiausias baudas užtraukiantys nusižengimai:

Tyčinis spec. tarnybų iškvietimas, žinant, kad pagalba nereikalinga: 200-2000 €. Tokie „žaidimai“ kainuoja brangiausiai, nėra dažni, tačiau ne tik vaikai, bet ir tėvai ne visada nežino, kad tai rimtas nusižengimas ir skambutis nebus traktuojamas kaip pajuokavimas.

Kontrabanda: 160-860 €. Problema aktualiausia Lietuvos pasienio rajonuose, kur nepilnamečiai susivilioja iš pažiūros lengvu ir greitai uždarbiu bei ima talkinti kontrabandininkams. Jie dažniausiai samdomi ir cigarečių, kurios pergabenamos iš Rusijos, nešikais iki joms gabenti skirtų automobilių ar sandėliavimo vietų. Į nusikalstamą veiklą nepilnamečius įtraukiantys kontrabandos organizatoriai naudojami tuo, kad pasieniečiams sulaikius 16-os neturintį paauglį su cigarečių kontrabanda, jo bausti pagal galiojančius teisės aktus pareigūnai negali.

Tyčinis turto sunaikinimas ar apgadinimas: 50-750 €. Nepilnamečių tėvams gali brangiai kainuoti vaikų saviraiškos bandymai teplojant sienas grafičiais. Jei nuo grafitininkų nukentėjusių pastatų savininkai kreipiasi į policiją, teplotojai gali būti priversti atlyginti patirtus nuostolius.

Kaip nesumokėta bauda ar skola „nukeliauja“ pas antstolį?

Baudos „maršrutas“ iki antstolio

Tol, kol bauda nukeliauja pas antstolį, ji turi pereiti 3 etapus ir tai užtrunka kiek ilgiau nei pusę metų. Svarbu suprasti, kad kuo greičiau bauda sumokama, tuo ji yra „pigesnė“ skolininkui.

Vilkinimas – pats blogiausias sprendimas

1 etapas – geranoriškas atsiskaitymas per 15 d.: nubaustas asmuo (padaręs nepavojingą pažeidimą ir neturintis daugiau galiojančių baudų) gali „susitaikyti su valstybe“, sumokėdamas pusę paskirtos baudos. Lengvatos galioja tokiems atvejams, kai už pažeidimą numatyta ne didesnė negu 1500 € maksimali bauda, pažeidimas padaromas pirmą kartą ir nepadaryta žalos sveikatai ar turtinių nuostolių.

2 etapas – savarankiškas atsiskaitymas per 30 dienų: nubaustasis gali sumokėti paskirtą baudą į administracinio nusižengimo protokole nurodytą Valstybinės mokesčių inspekcijos (VMI) sąskaitą.

3 etapas – VMI priminimų siuntimas. Skolingam pažeidėjui per interneto svetainę „Mano VMI“ siunčiami pranešimai, raginantys sumokėti paskirtą baudą. Sumokėjimo laukiama ne ilgiau kaip 6 mėnesius.

Antstolio veiksmai

4 etapas prasideda tada, kai, bauda nesumokama, o VMI perduoda sprendimą dėl baudos išieškojimo antstoliui. Šis, paskutinis ir brangiausias priverstinio išieškojimo etapas – visų ankstesnių galimybių neišnaudojimo pasekmė. Tikrinamos skolininko (prasižengusio nepilnamečio tėvo ar motinos) sąskaitos bankuose, turtinė padėtis ir ieškoma galimybių išieškoti skolą kitais būdais. Priklausomai nuo būdo, būtent šiame etape išieškoma maža skola pabrangsta kur kas daugiau ir bendra mokėtina suma gali padidėti keletą kartų.

Kaip iki antstolio atkeliauja kitos skolos?

Įsiteisėję sprendimai turi būti įvykdomi nedelsiant, kaip galima greičiau. Jeigu asmuo po teismo ar kitos institucijos sprendimo per įstatyme įtvirtintus terminus geranoriškai nesumoka skolos arba neįvykdo kitos prievolės, kreditorius gali pateikti sprendimą vykdyti antstoliui.

1 etapas – atsiskaitymas iš karto arba susitarimas dėl skolos mokėjimo dalimis. Jei nėra galimybės visos skolos sumokėti iš karto, galima tartis su kreditoriumi, kad bus mokama dalimis. Daugelis kreditorių (tarp jų – Valstybinė mokesčių inspekcija bei kitos valstybės institucijos) su tokia atsiskaitymo tvarka sutinka. Jeigu skola dengiama laikantis nustatyto grafiko, į antstolį nesikreipiama.

2 etapas – laiku neatgavęs visos ar dalies skolos, kreditorius pateikia sprendimą vykdyti antstoliui.

Jeigu skola mažesnė kaip 100 eurų, pradedamas jos išieškojimas supaprastinta tvarka. 30 dienų siekiama skolą ir jos administravimo išlaidas išieškoti iš asmens lėšų banko sąskaitose. Jeigu šiuo būdu skola nepadengiama, tik tada pradedamos sudėtingesnės išieškojimo procedūros (tikrinami oficialių registrų duomenys, nustatinėjant skolininko turtinę padėtį, jei reikia – taikomi apribojimai skolininko turtui ir kitos priemonės).

Jeigu skola didesnė negu 100 eurų, vykdymo procesas prasideda antstolio siunčiamu raginimu sumokėti skolą geruoju. Padengus skolą per antstolio raginime nustatytą terminą, prireikia mažiau išieškojimo procedūrų ir skola mažiau pabrangsta.

Gavus bet kokio pobūdžio dokumentus iš antstolio kontoros, patartina kuo skubiau susisiekti su antstoliu ir suderinti sprendimo įvykdymo galimybes, kad būtų greičiau įvykdyta vykdomoji byla, o skolininkas patirtų mažiausiai neigiamų pasekmių. Vilkinti ir tikėtis, kad tai tiesiog praeis - pati blogiausia strategija.

Išeitys ir galimybės: kaip pakeisti situaciją

Matant kokia yra situacija, natūraliai kyla klausimas, ką galima padaryti, kaip pakeisti situaciją, kad kuo mažiau nepilnamečių atsidurtų antstolių akiratyje, o jų šeimos išvengtų didesnių finansinių nuostolių.

Praktiniai žingsniai:

Kalbėtis. Dalis administracine tvarka nubaustų nepilnamečių išsigąsta ir nepasako apie baudą tėvams. Taip jie pablogina ir savo, ir tėvų padėtį. Laiku nesumokėta bauda perduodama išieškoti antstoliams. Tada tenka sumokėti ne tik baudą, bet ir padengti priverstinio išieškojimo išlaidas.

Geranoriškai pripažinti kaltę. Valstybė skatina geranorišką baudų mokėjimą. Gavus baudą už nederamą poelgį, geriausia nedelsti. Asmenims, per metus nepadariusiems kitų administracinių pažeidimų, leidžiama per 15 dienų susimokėti pusę paskirtos baudos. Tai galioja ir nepilnamečiams skirtoms baudoms.

Įprasti tartis ir konsultuotis. Prieš skolinantis (pvz., išsimokėtinai perkant mobilųjį telefoną), svarbu apgalvoti ir suplanuoti, kaip skola bus gražinta. Konsultuojantis su antstoliais, kurie turi didelę

finansinių problemų sprendimo patirtį, paprasčiau išvengti tokių situacijų, kai paskolos virsta uždelstomis skolomis.

Nėra padėties be išeities. Vienas neracionaliausių sprendimų – skolintis pinigus kitai skolai gražinti (skola labai pabrangsta). Geriau tartis su kreditoriumi, suderinti mokėjimų grafiką ir gražinti skolą dalimis.

Apsvarstyti civilinės atsakomybės draudimą. Tai garantas, kad vaikui ar jaunuoliui išdaužius kaimyno langą ar dviračiu subraižius kaimyno automobilį, tėvams nereikės rūpintis žalos atlyginimu, o pačiam vaikui negrės skolininko reputacija.

Ką gali mokytojai?

Ekonomikos, matematikos pamokose naudoti praktinius, gyvenimiškus pavyzdžius, padedančius geriau suprasti, kad įsivaizduojami ir realūs finansiniai įsipareigojimai gali skirtis kaip diena nuo nakties.

Vienas iš pavyzdžių – socialinių tinklų žvaigždės, žinomos stilistės įrašo feisbuke pavyzdys, kuriame ji akcentavo vienos tarpusavio skolinimo platformos peršamą naudą ir „palūkanas nuo 6 proc.“. Sulaukusi Lietuvos banko pastabos, ji skelbtą informaciją patikslino. Tada ir paaiškėjo, jog palūkanos nėra net arti 6 proc., o maksimali bendroji vartojimo kredito kainos metinė norma skolinimosi platformoje siekia 43,70 proc.

Pastebėčiau, kad per televiziją transliuojamose greitųjų kreditų reklamose mažomis raidelėmis ir smulkiu tekstu pateikiama galima tikroji paskolos kaina, tačiau paprastai tai nustelbia populiarių aktorių patraukliai suvaizdintos situacijos, kurioms ir atitenka liūto dalis klipo laiko. Tuo tarpu patirties ir kritiškumo stokojančias jaunas žmogus į tai nesigilina arba tokios informacijos tiesiog „nenukaito“.

Į greitą vartojimą, ne pirmo būtinumo ar netgi prabangos prekių pirkimą orientuotos greitųjų kreditų reklamos traukia jaunimo dėmesį. Lietuvos bankas yra pastebėjęs, kad nemaža dalis šių bendrovių skolininkų yra jauni žmonės, kurių amžius – iki 25 metų. Vadinasi, tokias reklamas matantys, girdintys ar pas socialinių tinklų žvaigždes aptinkantys mokiniai yra tam tikros rizikos grupėje ir jiems būtina apie tai kalbėti jau dabar.

Visgi dažniausiai nutinka taip, kad jaunimas nubaudžiamas už administracinius prasižengimus, o baudas privalo sumokėti tėvai. Tarkime, tam neskirtoje vietoje kirto gatvę, važiavo viešuoju transportu be bilieta, triukšmavo ar šiukšlino – buvo pagautas už rankos. Kaip jaunuoliui elgtis tokiu atveju?

Pirma: nesiginčyti su viešosios tvarkos saugotoju, pripažinti savo kaltę ir atsiprašyti. Žmogiškas kontaktas ir mandagus, nekonfliktiškas elgesys gali padėti sušvelninti padėtį bei turėti įtakos baudos dydžiui.

Antra: jei bauda buvo paskirta, nenutylėti to, neslėpti ir nebudėti prie pašto dėžutės, stengiantis perimti „nepatogų“ voką, o pasisakyti tėvams ar globėjams. Kodėl? Dalis pranešimų apie įsiskolinimus pateikiama elektroninio ryšio priemonėmis, o jeigu susimokėjimo laikas bus pradelstas ir įsijungs priverstinio skolos išieškojimo mechanizmas, tuomet tėvų ar globėjų turtui, sąskaitoms gali būti taikomas areštas.

Trečia: kreditoriai niekada neužmiršta skolų, todėl kuo ilgiau bus laukiama, tuo brangiau teks susimokėti. Dar apmaudžiau, jei skola iš pat pradžių nebuvo didelė, tačiau laiko tempimas ją išaugina ir keletą kartų.

9 skaidrė: Vietoje išvadų, arba atmintinė, kaip išvengti baudų ir skolų

Nenusižengti;

Gyventi „pagal kišenę“;

Kontroliuoti išlaidas/pajamas;

Skaityti mažomis raidėmis parašytas sutarčių/kontraktų sąlygas. Taip, tai yra nuobodu, neįdomu ir sutartys visos vienodos, standartinės. Atrodo, juk taip paprastai ir aiškiai viską paaiškina konsultantas. Bet būtent čia ir turime stabtelėti.

Už ką ar už kiek jūs sutiktumėte parduoti savo pirmagimį? Atrodo, absurdiškas klausimas, bet patikėkite, ko tik nepasirašo sutarčių neskaitantys klientai.

Savo žanro klasika tapo 2014 metais Londone saugos bendrovės „F-Secure“ atliktas eksperimentas. Bendrovė londoniečiams pasiūlė geros kokybės Wi-Fi viešose vietose, o kai žmonės prisijungdavo prie interneto, pateikdavo jiems ilgą sutarties tekstą, kuriame buvo ir sąlyga, jog jie įsipareigoja firmai atiduoti savo pirmagimį. Šią išlygą perskaitė tik šeši žmonės...

Panašų eksperimentą vėliau pakartojo įmonė „Ars Technica“, kuri daugiau kaip 500 studentų pasiūlė prisijungti prie išgalvoto socialinio tinklo „NameDrop“. Pirmagimio atidavimo sąlygą perskaitė vos keli studentai, o ir perskaičiusieji sutiko ją priimti.

Žinoma, pirmagimių vaikų niekas neėmė ir į juos net nepretendavo. Tačiau tokie šokiruojantys eksperimentai, parodantys, kad mūsų budrumas yra silpnas, sukrečia ir verčia susimąstyti apie tai, kad 10-15 minučių, skirtų ramiai perskaityti ir įsigilinti į sutarties sąlygas, turi tapti būtina apsisprendimo proceso dalimi.

Atmintinė: 5 žingsniai, kad skola nevirstų žaizda

- Pranešti tėvams;
- Žinoti, kad verta konsultuotis su specialistais ir nebijoti kreiptis į antstolius;
- Nepradelsti atsiskaitymo terminų;
- Išsiaiškinti sumokėjimo galimybes (terminas, būdas, galimybė mokėti dalimis, galimybė atidėti mokėjimą tam tikram laikotarpiui);
- Žinoti, kad administracinę baudą (jei tai vienintelė galiojanti bauda) galima sumokėti perpus sumažintą, jei geranoriškai atsiskaitoma per 15 d.).